

Schrijven en schrijfonderwijs: inleiding op het themanummer

M. Lesterhuis, F. De Smedt, & R. Bouwer

1. Inleiding

Dit themanummer bestaat uit 6 artikelen en een discussiebijdrage over schrijven en schrijfonderwijs in Nederland en Vlaanderen. Dit themanummer komt voort uit een groep van Vlaamse en Nederlandse schrijfonderzoekers die regelmatig samenkomen om zowel nationale als internationale trends binnen het schrijfonderzoek te bespreken en te bediscussieren. Door dit werk te bundelen in een themanummer van Pedagogische Studiën ontstaat een goed beeld van de meest recente theoretische en empirische inzichten in het schrijfonderzoek van Vlaanderen en Nederland. In dit inleidende hoofdstuk beschrijven we de belangrijkste thema's op het gebied van schrijven en schrijfonderwijs en laten we zien hoe de verschillende bijdragen in dit themanummer hierop aansluiten.

2. Belang van een goede schrijfvaardigheid en effectief schrijfonderwijs

Voor een succesvolle (school)carrière is goed kunnen schrijven cruciaal (Graham & Perin, 2007). Zowel in het basis-, voortgezet als hoger onderwijs is schrijven een belangrijk onderdeel binnen het curriculum. In Vlaanderen beschrijven de eindtermen van Nederlands de minimumdoelen voor schrijven in het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs (Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming, 2010). Deze doelen specificeren welke kennis, inzicht, vaardigheden en attitudes van schrijven leerlingen minimaal moeten beheersen aan het einde van het basis- en voortgezet onderwijs. In Nederland zijn de doelen voor schrijfvaardigheid beschreven in het referentiekader voor taal en rekenen (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2009). Naast deze minimum-

doelen worden ook ontwikkelingsniveaus ofwel streefniveaus gespecificeerd, waarin beschreven staat wat leerlingen idealiter bereiken op de verschillende momenten in hun schoolloopbaan. Met de eindtermen en het referentiekader stimuleren de Vlaamse en Nederlandse overheid het werken aan doorlopende leerlijnen voor schrijfvaardigheid.

Ondanks het belang van schrijfvaardigheid tonen verschillende peilingsstudies en inspectierapporten aan dat de gemiddelde schrijfvaardigheid van leerlingen aan het einde van het basisonderwijs, het voortgezet onderwijs en het hoger onderwijs onder het gewenst niveau is (Taalunie, 2015). In een recent adviesrapport van de Taalunie wordt er dan ook opgeroepen om het schrijfonderwijs in Vlaanderen en Nederland te versterken zodat alle leerlingen de kans krijgen om hun schrijfvaardigheden optimaal te ontwikkelen.

3. Schrijven: een complexe vaardigheid

Schrijven is een complexe, cognitieve activiteit (Bereiter & Scardamalia, 1987; Flower & Hayes, 1981). Om goed te kunnen schrijven moeten leerlingen beschikken over de nodige schrijfkennis. Leerlingen moeten bijvoorbeeld voldoende kennis hebben over verschillende tekstsoorten, zoals verhalen, informatieve teksten en argumentatieve teksten. Daarnaast is het van belang dat leerlingen basisschrijfvaardigheden zoals transcriptievaardigheden machtig zijn. Zo moeten ze bijvoorbeeld in staat zijn om teksten te schrijven, of te typen, rekening houdend met de correcte spelling. Ook moeten leerlingen zichzelf kunnen reguleren tijdens het schrijfproces. Goede schrijvers stellen bijvoorbeeld doelen voordat ze beginnen met schrijven en monitoren tijdens het schrijven of ze aan het gewenste doel voldoen (Flower & Hayes,

1981). Dergelijke zelfregulerende vaardigheden zijn van belang om de kwaliteit van het schrijfproces en schrijfproduct te bewaken. Tot slot is het van belang dat leerlingen tijdens hun schrijfproces effectieve strategieën kunnen toepassen voor het plannen, schrijven, controleren en reviseren van hun tekst.

4. Het evalueren van schrijven

De complexiteit die aan schrijfvaardigheid ten grondslag ligt, maakt ook het beoordelen ervan niet eenvoudig. Een tekst is namelijk niet zomaar goed of fout, het is een complex samenspel van meerdere aspecten die bepalen of een tekst van goede kwaliteit is (McColly, 1970). Ook verschillen de schrijfprestaties van leerlingen vaak van taak tot taak (Bouwer, Béguin, Sanders, & van den Bergh, 2015). Het is echter belangrijk om schrijven op een kwaliteitsvolle manier te toetsen en te beoordelen. Dit geeft leraren namelijk waardevolle informatie over het niveau van de schrijfvaardigheid van hun leerlingen, die zij kunnen gebruiken voor het geven van gepersonaliseerde feedback of het aanpassen van hun klasinstructie. Ook voor beleidsmakers en onderzoekers is goede toetsing en beoordeling van schrijven belangrijk. Zo kunnen beleidsmakers verschillen tussen scholen meten en kunnen onderzoekers nagaan welke schrijfinterventies effectief zijn.

De meest valide manier om inzicht te krijgen in de schrijfvaardigheid van leerlingen is door hen teksten te laten schrijven over verschillende onderwerpen in uiteenlopende genres (Bouwer et al., 2015; Bachman & Palmer, 2010; Weigle, 2002). Er is echter geen consensus over wat de beste manier is om de kwaliteit van deze teksten te beoordelen. Aan de ene kant zijn er voorstanders van een analytische benadering, die stellen dat door alle deelaspecten afzonderlijk te beoordelen de uiteindelijke oordelen van tekstkwaliteit betrouwbaar en valide zijn (Hamp-Lyons, 2016). Aan de andere kant zijn er voorstanders van een holistische benadering, die van mening zijn dat tekstkwaliteit enkel op een valide manier kan worden bepaald door de tekst in zijn geheel te beoordelen en niet in

losse deelaspecten (Huot, 2002). Dit betekent echter ook dat holistische beoordelaars meer vrij worden gelaten in hoe zij tot hun oordelen komen dan analytische beoordelaars, wat effect kan hebben op de betrouwbaarheid van hun oordelen (zie ook Bouwer & Koster, 2016).

Naast betrouwbaarheid en validiteit van de oordelen is het ook van belang om te kijken naar de efficiëntie van een beoordelingsmethode. Zo gaat het vellen van een holistisch oordeel een stuk sneller dan het analytisch beoordelen van de verschillende deelaspecten. Aangezien zowel docenten als onderzoekers maar beperkte tijd en middelen hebben, zal de keuze voor een beoordelingsmethode dus niet enkel afhangen van de kwaliteit van de oordelen, maar ook van de tijdsinvestering die nodig is om tot een goed oordeel te komen.

5. Het bevorderen van schrijven

Effectieve schrijfvaardigheden ontwikkelen zich niet spontaan (Boscolo, 2008). Er is met andere woorden behoefte aan effectieve en gerichte schrijfinstructie om leerlingen te ondersteunen bij het verwerven en ontwikkelen van goede schrijfvaardigheden. Dergelijke schrijfinstructie is gericht op het stimuleren van schrijfkennis, schrijfvaardigheden, en schrijfprocessen bij leerlingen (Flower & Hayes, 1981; Graham, Gillespie, & McKeown, 2013; Graham & Harris, 2000).

Het is voor leraren echter niet eenvoudig om theoretische en empirische inzichten omtrent het bevorderen van schrijfvaardigheid te vertalen naar effectieve lesprogramma's en deze te implementeren in de dagelijkse klaspraktijk. Daarnaast ondersteunen bestaande lesprogramma's de leraren onvoldoende in het voorzien van effectieve schrijfinstructie. Bijgevolg besteden leraren weinig tijd aan schrijven en schrijfinstructie (De Smedt, Van Keer, & Merchie, 2016) en is de kwaliteit van hun schrijflessen vaak ondermaats (Henkens, 2010). Zo blijkt dat in het lager onderwijs nog veel aandacht wordt besteed aan de lage-orde schrijfvaardigheden zoals het aanleren van grammatica- en spel-

lingsregels en is er minder aandacht voor hogere-orde schrijfvaardigheden zoals schrijfstrategieën en -processen.

Uit bovenstaande blijkt dat er meer inzicht nodig is in wat effectief schrijfonderwijs kenmerkt. Uit verschillende studies blijkt bijvoorbeeld dat het stellen van doelen, strategie-instructie, feedback, tekststructuur-instructie en peer-interactie effectief bijdragen tot de schrijfprestaties van leerlingen in zowel het basisonderwijs als het voortgezet onderwijs (Graham & Perin, 2007; Koster, Tribushinina, Jong, & Van den Bergh, 2015). Op basis van deze empirische inzichten kunnen schrijfprogramma's ontwikkeld worden die docenten ondersteunen in hun lespraktijk. Cruciaal is om na te gaan of deze programma's daadwerkelijk effectief zijn in verschillende contexten en voor verschillende typen leerlingen.

6. De bijdragen in dit nummer

Dit themanummer bestaat uit zes bijdragen die aansluiten bij de hierboven besproken thema's: de ontwikkeling van schrijven, het beoordelen van schrijfvaardigheid en effectief schrijfonderwijs. De eerste twee studies gaan in op de ontwikkeling van schrijfvaardigheid bij zowel beginnende als gevorderde schrijvers. In de eerste bijdrage van *Drijbooms, Groen en Verhoeven* wordt gerapporteerd over de rol van de executieve functies in de ontwikkeling van schrijfvaardigheid bij beginnende schrijvers. Executieve functies zijn neuropsychologische processen die een belangrijke rol spelen bij de zelfregulatie van denken en gedrag. Dit longitudinale onderzoek laat voor het eerst zien dat executieve functies ook een rol spelen bij de ontwikkeling van schrijven. Executieve functies blijken zowel direct als indirect (via handschrift) samen te hangen met de kwaliteit van geschreven verhalen, en ze zijn een belangrijke voorspeller van de syntactische complexiteit van verhalen op latere leeftijd.

De tweede bijdrage van *Leijten, Van Waes, Schrijver, Bernolet en Vangehugten* verkent de ontwikkeling van masterstudenten in het schrijven van syntheses teksten. Specifiek wordt in deze studie gekeken naar de manier

waarop studenten bronnen consulteren en werken in syntheseschrijftaken. Uit de resultaten is gebleken dat drie componenten van brongebruik onderscheiden kunnen worden: initiële leestijd van bronnen, interactie met bronnen en de mate van variatie in brongebruik gedurende het schrijfproces. Hoe studenten op deze drie componenten scoren bleek niet verschillend te zijn gedurende een academiejaar, wat erop duidt dat de manier van brongebruik stabiel is over tijd. Daarnaast hangen de drie componenten van brongebruik samen met de uiteindelijke tekstkwaliteit.

In de derde bijdrage van *De Smedt en Van Keer* wordt de stand van zaken van het huidige schrijfonderwijs en de schrijfprestaties van leerlingen in Vlaanderen in kaart gebracht. Resultaten vanuit het leraarsperspectief tonen aan dat de gerapporteerde tijdsbesteding met betrekking tot schrijven en schrijfinstructie en de gerapporteerde schrijfdidactieken niet altijd in lijn liggen met wat effectief is gebleken uit vorig onderzoek. Resultaten vanuit het leerlingenperspectief laten zien dat leerlingen over het algemeen eerder autonoom dan gecontroleerd gemotiveerd zijn om te schrijven, maar dat zij nog wel moeite hebben met het schrijven van kwaliteitsvolle teksten. Zowel op het gebied van motivatie als van schrijfprestaties waren de verschillen tussen leerlingen groot.

De vierde studie van *Coertjens, Lesterhuis, Verhavert, Van Gasse en De Maeyer* gaat in op de complexiteit van het evalueren van schrijfprestaties. Hierin worden twee methoden om tekstkwaliteit betrouwbaar en efficiënt te beoordelen met elkaar vergeleken: (1) een analytische beoordelingsmethode (criterialijsten) waarin teksten één voor één worden beoordeeld, en (2) een vergelijkende beoordelingsmethode (paarsgewijze vergelijking) waarin teksten holistisch en in een vergelijkende vorm worden beoordeeld. Resultaten laten zien dat in de beide beoordelingsmethoden met dezelfde tijdsinvestering even betrouwbare scores van tekstkwaliteit werden behaald. Ook laat deze studie zien dat de tijd die nodig is om een tekst te beoordelen afhangt van de beoordelaar en van het aantal beoordelingen die reeds door een beoordelaar zijn gemaakt.

De inzichten uit de eerste vier bijdragen vormen het vertrekpunt voor de twee laatste studies waarin de effectiviteit van schrijfinterventies wordt nagegaan op de schrijfprestaties van leerlingen in respectievelijk het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs. Het artikel van *Bouwer, Koster en van den Bergh* bestaat uit twee grootschalige interventiestudies in het basisonderwijs waarin de effecten van het lesprogramma *Tekster* worden onderzocht. *Tekster* is een strategiegericht programma waarin leerlingen door een combinatie van modeling, expliciete instructie en scaffolding een systematische aanpak leren voor het schrijven van teksten in verschillende genres. De resultaten laten zien dat het schrijfprogramma *Tekster* een significante bijdrage levert aan de schrijfprestaties van leerlingen op zowel de korte als lange termijn.

In de laatste bijdrage van *Elving en van den Bergh* wordt de effectiviteit van *Booster* onderzocht, een digitale en interactieve schrijfinterventie voor leerlingen in het voortgezet onderwijs. Door middel van observerend leren en peer-interactie krijgen leerlingen in *Booster* een algemene schrijfstrategie aangeleerd voor het schrijven van verschillende typen teksten. Uit de resultaten blijkt dat leerlingen na het volgen van *Booster* betere teksten schrijven dan na het volgen van traditioneel schrijfonderwijs.

Tot slot bevat dit themanummer een discussiebijdrage van *Van Steendam*. Hierin worden de inzichten uit de afzonderlijke bijdragen aan elkaar gerelateerd en besproken in het licht van theoretische en empirische implicaties voor (inter)nationaal schrijfonderzoek.

Literatuur

- Bachman, L. F., & Palmer, A. S. (2010). *Language testing in practice: Developing language assessments and justifying their use in the real world* (Vol. 1). Oxford: Oxford University Press.
- Bereiter, C., & Scardamalia, M. (1987). *The psychology of written composition*. Hillsdale, N.J.: L. Erlbaum Associates.
- Boscolo, P. (2008). Writing in primary school. In C. Bazerman (Ed.), *Handbook of research on writing* (pp. 293-310). New York: L. Erlbaum Associates.
- Bouwer, R., Béguin, A., Sanders, T., & van den Bergh, H. (2015). Effect of genre on the generalizability of writing scores. *Language Testing*, 32(1), 83-100.
- Bouwer, R., & Koster, M. (2016). *Bringing writing research into the classroom. The effectiveness of Tekster, a newly developed writing program for elementary students*. Dissertatie. Universiteit Utrecht, Utrecht, Nederland.
- De Smedt, F., Van Keer, H., & Merchie, E. (2016). Student, teacher and class-level correlates of Flemish late elementary school children's writing performance. *Reading and Writing*, 29(5), 833-868. doi:10.1007/s11145-015-9590-z
- Flower, L., & Hayes, J. (1981). A cognitive process theory of writing. *College Composition and Communication*, 32(4), 365-387. doi:10.2307/356600
- Graham, S., Gillespie, A., & McKeown, D. (2013). Writing: importance, development, and instruction. *Reading and Writing*, 26(1), 1-15. doi:10.1007/s11145-012-9395-2
- Graham, S., & Harris, K. (2000). The role of self-regulation and transcription skills in writing and writing development. *Educational Psychologist*, 35(1), 3-12. doi:10.1207/S15326985EP3501_2
- Graham, S., & Perin, D. (2007). A meta-analysis of writing instruction for adolescent students. *Journal of Educational Psychology*, 99(3), 445-476. doi:10.1037/0022-0663.99.3.445
- Hamp-Lyons, L. (2016). Farewell to holistic scoring. Part two: Why build a house with only one brick? *Assessing Writing*, 29, A1-A5.
- Henkens, L. S. J. M. (2010). *Het onderwijs in het schrijven van teksten* (pp. 1-58). Utrecht, Nederland: Inspectie van Onderwijs.
- Huot, B. (2002). *(Re)Articulating writing assessment for teaching and learning*. Logan, UT:

Utah State University Press.

Koster, M., Tribushinina, E., Jong, P. F., & Van den Bergh, H. (2015). Teaching children to write: A meta-analysis of writing intervention research. *Journal of Writing Research*, 7(2), 249-274. doi:10.17239/jowr-2015.07.02.02

McColly, W. (1970). What does educational research say about the judging of writing ability? *Journal of Educational Research*, 64, 147-156.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2009). *Referentiekader taal en rekenen*. Opgehaald op 6 oktober 2017, van www.taalenrekenen.nl

Taalunie (2015). *Schrijfonderwijs in de schijnwerpers. Naar een betere schrijfvaardigheid van Nederlandse en Vlaamse leerlingen*. Den Haag, Nederland: Nederlandse Taalunie.

Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming (2010). *Ontwikkelingsdoelen en eindtermen voor het gewoon basisonderwijs*. Opgehaald op 6 oktober 2017, van <http://eindtermen.vlaanderen.be>

Weigle, S. C. (2002). *Assessing writing*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

verbetering van de schrijfvaardigheid van leerlingen in de bovenbouw van het basisonderwijs.

Correspondentieadres: Marije Lesterhuis, Universiteit van Antwerpen, Gratiekapelstraat 10, 2000 Antwerpen, België, e-mail: Marije.Lesterhuis@uantwerpen.be

Auteurs

Marije Lesterhuis werkt voor de Universiteit Antwerpen, departement Opleidings- en Onderwijswetenschappen, waar zij in het kader van een PhD traject onderzoek doet naar de validiteit van paarsgewijze vergelijking om tekstkwaliteit te beoordelen. **Fien De Smedt** is als PhD onderzoeker verbonden aan de vakgroep Onderwijskunde van de Universiteit Gent. Daar voert zij in het kader van haar doctoraat onderzoek uit naar de gehanteerde didactiek in het Vlaamse schrijfonderwijs en tracht ze de cognitieve en motivationele uitdagingen die leerlingen in de derde graad lager onderwijs ervaren, in kaart te brengen. Tot slot onderzoekt ze hoe de onderwijspraktijk in het basisonderwijs met betrekking tot schrijven kan geoptimaliseerd worden. **Renske Bouwer** is als postdoc onderzoeker verbonden aan de Universiteit Antwerpen, waar zij onderzoek doet naar het comparatief beoordelen van competenties zoals schrijven. Ook onderzoekt ze het leereffect van deze beoordelingsmethode voor leerlingen en leraren. In 2016 promoveerde zij cum laude aan de Universiteit Utrecht op een onderzoek naar